

Ord "Cudischet da Tujetsch" cumparius 2006

Passau - present - futur 17 damondas - 16 rispostas

Cu ei igl emprem skiunz staus en Tujetsch?

Schegie ch'igl emprem hotel ella val ei probablamein vegnius aviarts entuorn 1850, ha ei duvrau ditg tochen ch'il turissem ha propi fitgau pei en Tujetsch. Igl ir cun skis ei vegniu si pér entuorn 1900 e muntava da gliez temps aunc ascender a pei. Igl emprem runal da tagliors ei vegnius mess en funcziun 1947 e menava dil Sontget odem il vitg Sedrun tochen si tier la lingia dil tren. Igl onn 1956 ein la sutgera da Cungieri e 1959 il runal dil Calmut i en funcziun. A partir da 1962 han ins entschiet ad arver il territori da skis principal denter Dieni ed igl Alpsu. La purschida turistica en Tujetsch serestrenscha denton buca mo sil sport d'unviern. Aschia han ins aviert igl onn 1971 il bogn cuvretg, igl onn 1996 la plazza da golf a Selva ed igl onn 2004 l'oasa da wellness.

Sesanfla Tujetsch alla fin dil mund?

Quei havess ins forsa saviu dir cura ch'in viadi cun crotscha e cavagl tochen giu Cuera cuzzava aunc in entir di. Per quei viadi drov'ins oz cun auto biebein in'ura e cun tren ina ura e tschunconta minutias. La via en direcziun Mustér e Cuera ei la pli impurtonta colligaziun per la Val Tujetsch. La Svizra interna e Turitg contonsch'ins denton pli spert sur igl Alpsu. Per il traffic stradal ei quel denton serraus sur unviern. La pli cuorta via el Tessin meina sul Lucmagn. Sin via ein Lucerna e Bellinzona contonschibels la stad en biebein ina ura, Turitg en rodund duas uras e Berna en duas uras e mesa.

Tgei connex ha Tujetsch cun la Claustra da Mustér?

Sco las vischnauncas Mustér, Medel, Sumvitg, Trun e Breil apparteneva era Tujetsch agl imperi feudal dalla claustra da Mustér. Las siat vischnauncas sisum la Surselava fuorman perquei da vegl enneu la CADI (casa da Diu). Il cumin dalla Cadi elegia aunc oz il mistral che ha oravontut aunc funcziuns dalla giurisdicziun bassa. Ultra da quei vegnan era ils deputai, ils representants dalla Cadi el parlament cantunal, eligi dil cumin. Igl onn 2000 ei il cumin tradiziunal sil prau cumin sut la claustra da Mustér vegnius abolius e substituius entras elecziuns all'urna. Pli baul exequeva il cumin tut las impurtontas funcziuns politicas e giudizialas. Tec a tec, surtut denton cun las refuormas da 1848, ein quellas idas vi u allas vischnauncas, al district ni al Cantun.

Co fan ils Tuatschins politica?

Las relaziuns en Tujetsch ein bein surveseivlas ed ins enconuscha in l'auter. Ei vegn perquei politisau fetg direct, magari era impulsiv. La pussonza suprema en vischnaunca ei il pievel che votescha all'urna ni alla radunanza da vischnaunca. Sper quel exequescha il cussegli da vischnaunca cun 11 commembers las funcziuns legislativas. Organ executiv ei la suprastanza cun 5 commembers menada dil president communal. Las partidas politicas giogan negina rolla sin plaun communal e perquei existan neginas secziuns localas. Tochen entuorn la mesadad dil 19avel

tschentaner era Tujetsch en emprema lingia ina unitad administrativa che decideva surtut davart damondas dall'agricultura e dil pauperesser. La pussonza politica e giudiziala apparteneva al cumin dalla Cadi.

Co fadigian ils Tuatschins lur paun?

Tochen els onns tschunconta era l'agricultura il sectur economic che dominava claramein en Tujetsch. Oz dat ei mo pli rodund 20 menaschis purils en vischnaunca. Tuttas vaccas, nuorsas, cauras e gaglinas dalla Val anflassen oz senza problem in letg en in hotel ni en ina habitaziun da vacanzas. Il turissem ei denton daventaus la branscha economica la pli impurtonta. Dalla populaziun activa lavuran 12.25 % el sectur primar (agricultura e forestalessier), 30.25 % el sectur secundar (construcziun, mistregn etc.) e 57.50 % el sectur terziar (gastronomia, commerci, administraziun etc.). In impuls economic impurtont e restont per la vischnaunca ha la construcziun dils dus mirs da fermada e dalla ovra electrica Reinanterieur da 1955-1967 dau. Oz ei il pazzal dalla NEAT in impurtont motor per l'economia locala e regionala. Igl onn 2006 luuvravan rodund 450 persunas sin quei pazzal.

Cu ei igl emprem Tuatschin naschius?

Ils emprems colonists ein carteivlamein secasai ella Val suenter la fundaziun dalla claustra da Mustér el decuors digl 8avel tschentaner. Els ein arrivai da sutsi. En ina secunda fasa han ils Gualsers colonisau il territori da Tujetsch neu dil Valleis e dalla Val d'Ursera. Quei ei succediu el decuors dil 12 e 13avel tschentaner. Sch'ins sa crer allas fontaunas ha la pestilenzia caschunau ils onns 1556, 1568 e 1584 mo en Tujetsch buca meins che 1600 victimas. Quella cefra fa surstar, sch'ins patratga che mo biebein 800 persunas savevan viver dalla producziun agrara dalla Val. Naven dall'entschatta dil 20avel tschentaner ei la populaziun da Tujetsch carschida cuntuadamein. Igl onn 1900 dumbrava ella 810 habitants, igl onn 1930 - 920, igl onn 1950 - 1122, igl onn 1960 - 1855 (cumpriu luvrers vid l'ovra electrica Reinanterieur), igl onn 1970 - 1273, igl onn 1990 - 1357 ed ils 31 da december 2005 - 2005 habitants (cumpriu 450 luvrers sil pazzal dalla NEAT).

Tgei vitg plai il meglier als Tuatschins?

Dils rodund 66 vitgs, uclauns e beins d'antruras ein restai mo pli 11. Ils habitadis da Giuv, Nacla, Canadal, Cavorgia-sura e Nislas ein vegni bandunai encounter la fin dil 18avel tschentaner. Aunc oz han ils uclauns empau giud maun sco Selva, Tschamut e Cavorgia da sbatter per survivor. Bia casas vegnan duvradas mo pli per far vacanzas. La plipart dalla populaziun tuatschina habitescha oz a Sedrun, Gionda e Camischolas sco era a Ruera, leu nua che las stizuns, la posta, las scolas, las ustrias ed auters cundrezs d'infrastructura sesanflan.

Daco tontas capluttas e baselgias?

Tujetsch ha sco l'ulteriura part dalla Cadi ina ferma tradiziun catolica. Quei ei surtut d'attribuir alla claustra da Mustér, dalla quala il territori ei vegnius cristianisaus. Carteivel sco reacziun encunter la reformaziun ein buca meins che tschun dallas nov capluttas ella Val vegnididas construidas duront il 17avel tschentaner. La pietusadad dils Tuatschins semanifestava era els gronds pelegrinadis sur il Pass las Cruschs a Nossadunnaun e sur igl Alpu tochen sil Gottard. Quels han ins fatg tochen all'entschatta dil 19avel tschentaner, il davos pelegrinadi sil Gottard ei stau quel da 1827. La religiun ei aunc ditg viaden el 20avel tschentaner in impurtont element social en vischnaunca. Tier la davosa dumbraziun dil pievel indicheschan 87% dils habitants dad esser catolics.

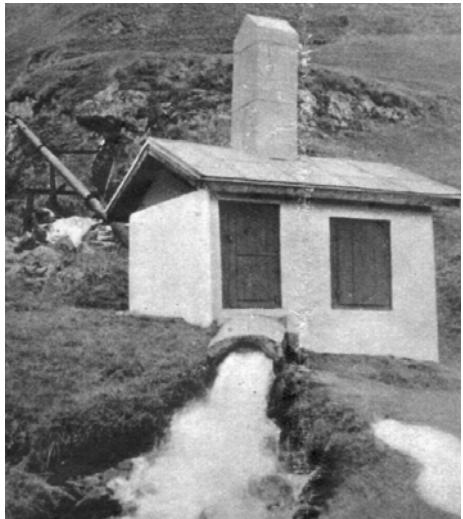
Han ins tschintschau ina gada franzos en Tujetsch?

Na gliez buca, denton han ins stuiu instituir in cussegli franzos e pender ora la tricolora sil clutgèr-baselgia suenter che l'armada da Napoleon era marschada sur igl Alpu ed haveva occupau la Surselva. L'emprema invasiun dils 6 da mars 1799 ha pretendiu pliras victimas en Tujetsch, ei denton vegnida battida anavos a Cons/Mustér. En Surselva vegnevan ils Franzos considerai sco revoluzers senza Diu e cardientscha. Perquei eran ins s'allai cun l'Austria. Gia ils 9 da mars 1799 han ils Sursilvans denton stuiu ceder alla surpeisa franzosa e render las armas. Il temps d'occupaziun ha pretendiu gronds sacrificis dalla populaziun che veva sezza da sbatter per siu daviver. Sco resultat da quellas turbulenzas ha il Grischun survegniu novas structuras politicas ed ei vegnius integraus igl onn 1803 sco in dils davos cantuns ella Confederaziun svizra.

Tgei ha South Dakota da far cun Tujetsch?

Da tschien persunas che creschan si e frequentan las scolas ella Val resta strusch la mesadad cheu. Il marcau da laver fetg restrenschiu sforza bia glieud all'emigraziun. Quei era gia pli baul aschia. Denter 1835 e 1880 han buca meins che 550 persunas bandunau la Val. In quart da quellas ein emigradas ell'America, il rest en autras regiuns dalla Svizra ni en Tiaratudestga. Aunc all'entschatta dil 20avel tschentaner ein famiglias tuatschinas emigradas ell'America. Entgins numbs locals da lur veglia patria han ils colonists tuatschins priu cun els. Aschia anfl'ins per exemplpel in "Lake Badus" a South Dakota els Stadis Uni dall'America. Oz prendan ils Tuatschins che bandunan la Val pil pli domicil ella Bassa. Biars mantegnan in stretg ligiom cun Tujetsch e tuornan per part schizun anavos suenter la pensiun.

Cu ei la glisch ida si en Tujetsch?

Cun la construcziun dall'ovra electrica da Salins igl onn 1918 han ils Tuatschins procurau per forza electrica ella Val. Tec a tec ein las cazzolas da petroli e las candeilas svanidas ord las stivas. Tonaton ei Cavorgia vegniu electrificau pér 1957. Oz furneschan las ovras da Strem e Val Giuv biebein in tierz dall'energia electrica che vegn duvrada ella Val. Suenter ch'il scamond da carrar cun auto el cantun Grischun ei vegnius sligiaus igl onn 1925, ein ils autos privats beinspert era cumpari en Tujetsch. Ins era sceptics enviers quels novs vehichels. In Tuatschin duei haver detg, vesend igl emprem automobil: "Tuffar toffa el, aber grascha datti betg". Igl onn 1934 ha igl emprem convischin cumprau in auto. Igl onn 1952 ha la via tras Sedrun survegniu l'emprema cuvrida dad asfalt. Il dretg da vuschar sin plaun communal han las dunnas survegniu igl onn 1972. L'emprema planisaziun locala ei ida en vigur suenter tschun onns da discussiun e preparaziun igl onn 1975. Igl onn 1986 ei la serenera communal vegnida messa en funcziun.

Tgi cumpra tontas habitaziuns da vacanzas?

Gia entuorn 1920 ein las empremas casas da vacanzas vegnidias baghegiadas en Tujetsch. Ils indigens numnavan quellas da gliez temps "villas" ed aunc oz vegn quei liug a Niregl numnaus "orasi las villas". Il ver boom da baghegiar ha denton entschiet all'entschatta dils onns 70 e cuoza quasi senza interrupziun tochen sil di dad oz. Ella Val ei sestabiliu in'atgna industria sin quei sectur. Sper lavur e gudogn ha quei svilup era purtau bia casas e habitaziuns occupadas mo parzialmein e buca fatg dapertut bein al maletg dalla Val. Tujetsch ha oz ina cumpart da secundas habitaziuns da rodund 50% quei che munta circa 820 habitaziuns habitadas mo temporalmein.

Tgei fan ils Tuatschins il temps liber?

Franc anfl'ins negin kino, negin'opera e negin teater en Tujetsch. Quel ch'enquera talas offertas va bugen ina gada ni l'autra el marcau. Mo era schia eis ei mai lungurus ella Val. Sper differentas purschidas da sport e temps liber ha Tujetsch rodund trenta uniuns cun las pli variontas activitads. Ina pissium da biars Tuatschins mereta denton da vegnir menziunada specialmein. Igl ei il dar troccas. Sper las quater colurs spada, bastun, rosas e cuppas datti ventgina trocca ed il narr. Las troccas cun figuradas sco la mort, il giavel, la giustia ed il sulegl han la funcziun d'ina sort trumf. Igl ault art dil giug ei il dar troccas cun risdar. Tiel risdar astgan ils giugadurs tradir lur hartas. Quei succeda denton a moda fetg subtila ed igl ei buca adina sempel da differenziar denter bluf e verdad.

Tgei relaziun ha Tujetsch cun Mustér?

Ils da Tujetsch ed ils da Mustér ein buns vischins. Tuttina dar ei era certas animositads. Sper Mustér sco center politic ed economic dalla Cadi pudeva Tujetsch parer pli baul aunc empau sempel e puril. Il grond progress economic ha denton fatg orda Tujetsch in partenari equal e dau a ses habitants ina nova schientscha. Surtut sin lur dialect, pil qual ils Tuatschins ein vegni ris ora bia, ein els oz fetg loschs. Mattei eisi denton normal che vischins tilan si in l'auter. En Tujetsch tschontsch'ins lu buca dils da Mustér, mobein

empau diminutiv dils "Mustétgels". Denton era ils da Medel ston crer vidlunder e vertir beinenqual sgnocca sur dad els. Gie perfin en Tujetsch devi pli baul animositads denter quels da Sedrun e quels da Rueras e denter quels dadens igl uaul e quels dado igl uaul.

Datti aunc cavazzas tuatschinas?

Magari vegn detg dils da Tujetsch ch'els seigien tgaus gross. Sche quei fa ora la cavazza tuatschina datti mattei aunc oz quella. In antropolog vul denton haver anflau tiel Tuatschin e tier la Tuatschina ina sfendaglietta tut particolarra egl ies dil frunt. La scuvretga dalla cavazza tuatschina pia in mussament ch'ils da Tujetsch ein tuttina in raz aparti, aschidadir ina metamorfosa dil homo sapiens al homo sapiens tuatschiniensis? Ell'antropologia moderna vegn la cavazza tuatschina buca pli descretta. Sia existenza sto insumma vegnir messa en damonda ed ei carteivlamein dad attribuir alla supremura dils antropologs da vuler classificar il carstgaun tochen viaden tier la secunda uiara mundiala suenter derivonza e fisionomia.

Co vegnan quels terments muns talpa ella Val?

Tut da surstar tgei migliacs da material che s'emplunan giul Drun, giudem ils plauns Sedrun ed ella Val Bugnei. Las talpas che stauschan siado quels ord il profund ein ils miniers che lavuran vid il tunnel da basa dil Gottard. Sedrun ei in dils tschun pazzals dalla NEAT. Da cheu anora vegn perfurau il massiv intermediar tuatschin, ina zona geologica ordvart difficultusa. Igl access al pei dil tunnel succeda naven dil venter dil Tgom sur in tumbin vertical da varga 800 meters. Il pazzal dalla NEAT a Sedrun ei tecnicamein spectaculars ed attira mintg'onn plirs mellis visitaders. Las lavurs per propi han entschiet 1996. Cun 57 kilometers vegn il tunnel da basa dil Gottard il pli liung tunnel da viafier dil mund. Igl ei previu da metter en funcziun quel igl onn 2016 - sch'il cuolm ei beinvulents.

Co vesa Tujetsch ora damaun?

La perspectiva d'in access naven dil tunnel da basa dil Gottard si a Sedrun - la Porta Alpina - sveglia la fantasia! Duei Tujetsch daventar in marcau alpin, domicil per tschiens pendularis che lavuran giu la Bassa, destinaziun per turists da gl'entir mund che sefuretgan di per di dalla ruosna si tochen si el restaurant da panorama sil Tgom e sederschan silsuenter giu sur Sedrun per sblundergiar las fatschentas da suvenirs e lu puspei svanir danunder ch'els ein vegni? - Segir ei ch'il quitau dils Tuatschins per ina existenza andanta en in liug perifer e muntagnard stat adina el center da tuttas pusseivlas speculaziuns. En cumparegliazion cun autres vischnauncas ha Tujetsch denton fetg bunas premissas. Mirar, sch'ils da Tujetsch vegnan da far quei pass el futur senza che la Val piardi siu caracter unic, sia bellezia e sia familiaritat.